

ISLOM SIVILIZATSIYASI MAMLAKATLARIDA ISLOHOTCHILIK VA AN'ANAVIYLIK O'RTASIDAGI KURASH: TARIXIY VA ZAMONAVIY TAHLIL

Toshkent viloyati Parkent tuman texnikumi

Tarix fani o'qituvchisi

Nurmahamatov Abdiyunus

Annotatsiya: *Ushbu tadqiqot ishi Islom dunyosining intellektual va ijtimoiy evolyutsiyasini, xususan, XIX-XXI asrlarda musulmon jamiyatlari duch kelgan "taraqqiyot inqirozi" sharoitida islohotchilik va an'anaviylik o'rtasidagi konfrontatsiyani tahlil qiladi. Maqolada mazkur ikki oqimning huquqiy, ta'limiy va siyosiy qarashlari qiyoslanib, Markaziy Osiyo jadidchiligi misolida milliy uyg'onish jarayonlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, globallashuv davrida islomiy qadriyatlar va zamonaviy demokratik institutlarning o'zaro aloqasi masalalari zamonaviy tahlil etiladi.*

KIRISH

Islom sivilizatsiyasi tarixan insoniyat tamadduniga ulkan hissa qo'shgan bo'lsa-da, XVIII asrdan boshlab G'arb davlatlarining sanoat va harbiy qudrati qarshisida turg'unlik davriga kirdi. Bu holat musulmon ziyolilari va ulamolari orasida jamiyatni inqirozdan olib chiqish yo'llari borasida jiddiy qutblanishni keltirib chiqardi. Bir tomondan, o'tmishning qat'iy qoliplarini saqlashni dinning yagona himoyasi deb bilgan an'anaviylik (qadimchilik) shakllangan bo'lsa, ikkinchi tomondan, dinning aslini saqlagan holda zamon ilm-fanini o'zlashtirishni maqsad qilgan islohotchilik (jadidchilik) harakati maydonga chiqdi. Bu ikki oqim o'rtasidagi kurash shunchaki diniy bahs emas, balki millatning mavjudligi va kelajagini belgilovchi siyosiy-ijtimoiy jarayonga aylandi.

An'anaviylikning falsafiy va huquqiy asosi o'tmishdagi ulamolar tomonidan ishlab chiqilgan qoidalariga so'zsiz ergashish, ya'ni "taqlid" tamoyiliga tayanadi. Bu tushunchaga ko'ra, Islom huquqi va aqidasi klassik davrda o'zining mukammal shakliga yetgan va unga har qanday yangilik kiritish "bid'at" sanaladi. Bunday yondashuv natijasida musulmon jamiyatlari yangi ijtimoiy-siyosiy voqeliklarga moslashish qobiliyatini yo'qotdi. Ayniqsa, ta'lim tizimidagi dogmatizm, madrasalarda faqat diniy fanlar bilan cheklanish va dunyoviy ilmlarni rad etish musulmon o'lkalarining texnologik qoloqligiga sabab bo'ldi. An'anaviylar uchun har qanday G'arbiy yutuq yoki islohot milliy va diniy o'zlikka tahdid sifatida qabul qilindi, bu esa jamiyatning ichki mudofaa instinktini kuchaytirib, uni tashqi dunyodan uzib qo'ydi.

Bunga javoban shakllangan islohotchilik harakati, xususan, Turkiston jadidchiligi, Islomni taraqqiyotga to'siq emas, balki uning harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin qildi. Islohotchilar "ijtihad" eshigini qayta ochish, ya'ni Qur'on va Sunnat ko'rsatmalarini zamon talablaridan kelib chiqib qayta anglash g'oyasini ilgari surdilar. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat va Munavvarqori kabi yetakchilar millatning najotini "Usuli jadid" maktablarida, matbuot va teatrdan ko'rdilar. Ularning fikricha, musulmon kishisi bir qo'lida muqaddas kitobni, ikkinchi qo'lida esa zamonaviy texnikani ushlashi lozim edi. Bu harakat

nafaqat ta'limni isloh qilish, balki ayollar huquqlarini himoya qilish, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va milliy davlatchilik asoslarini yaratishni ko'zda tutgan edi.

Kurashning eng keskin nuqtasi davlat boshqaruvi va diniy institutlar munosabatida namoyon bo'ldi. Islohotchilar musulmon jamiyatini xalqaro huquq normalariga mos keladigan konstitutsion boshqaruvga o'tkazishni istashgan bo'lsa, an'anaviylar mutlaq monarxiya va eski qozilik tizimini saqlab qolishga urindilar. Bu ichki qarama-qarshiliklar 1917-yilgi inqilobiy voqealar davrida o'zining fojiali cho'qqisiga yetdi. Milliy kuchlarning o'zaro jipslasha olmagan, an'anaviylarning islohotchilarga nisbatan ishonchsizligi natijasida mintaqada bolsheviklar tomonidan osonlikcha bosib olindi.

Jadidlar qatag'on qilindi, an'anaviylik esa ateistik mafkura ostida yashirin shaklga o'tishga majbur bo'ldi.

Zamonaviy davrga kelib, ushbu kurash yangi shakllarda, xususan, "ma'rifatli Islom" va radikalizm o'rtasidagi to'qnashuvda davom etmoqda. Globallashuv sharoitida musulmon mamlakatlari oldida yana o'sha tarixiy savol ko'ndalang bo'lib turibdi: qadriyatlarni yo'qotmagan holda qanday qilib modernizatsiyaga erishish mumkin? Bugungi kunda O'zbekistonda jadidlar merosining davlat darajasida o'rganilishi tasodif emas. Bu — o'sha tarixiy xatolardan saboq chiqarish va jamiyatni radikal g'oyalardan himoya qiluvchi intellektual immunitetni shakllantirish urinishidir. Zamonaviy tahlillar shuni ko'rsatadiki, faqatgina ma'rifatparvarlik g'oyalari va diniy bag'rikenglik tamoyillariga tayangan jamiyatlarga barqaror taraqqiyotga erisha oladi.

XULOSA

Islom sivilizatsiyasi mamlakatlarida islohotchilik va an'anaviylik o'rtasidagi kurash — bu jamiyatning o'zini-o'zi yangilashga bo'lgan tabiiy intilishi va o'tmish xotirasi o'rtasidagi muvozanat izlash jarayonidir. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, radikal an'anaviylik jamiyatni turg'unlikka, radikal islohotchilik esa o'zlikdan uzilishga olib kelishi mumkin. Shu sababli, Turkiston jadidlari ilgari surgan "milliy va diniy qadriyatlar zaminida zamonaviy ilm-fanni egallash" kontseptsiyasi bugungi kunda ham musulmon dunyosi uchun eng maqbul taraqqiyot yo'li bo'lib qolmoqda. Faqatgina ochiq muloqot va ilmga asoslangan islohotlar orqali Islom sivilizatsiyasi o'zining yangi renessans davrini boshlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudxo'ja Behbudiy. "Tanlangan asarlar". - Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
2. Abdurauf Fitrat. "Najot yo'li" (Rahbari najot). - Toshkent: Sharq, 2001.
3. Abdulla Avloniy. "Turkiy guliston yoxud axloq". - Toshkent: O'qituvchi, 1992.
4. Munavvarqori Abdurashidxonov. "Tanlangan asarlar". - Toshkent: Ma'naviyat, 2003.
5. Begali Qosimov. "Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik". - Toshkent: Ma'naviyat, 2002.
6. Naim Karimov. "Jadidlar". - Toshkent: Yosh gvardiya, 1991.
7. D. Alimova. "Jadidchilik: tushuncha, mafkura va amaliyot". - Toshkent: Fan, 1999.
8. Shavkat Mirziyoyev. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". - Toshkent: O'zbekiston, 2021.